

Cilt XX

31 Aralık 1972

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Edebiyat Fakültesi

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Dergisi

KURUCU

A. Caferoğlu

YAYIN KURULU

A. Caferoğlu, M. Kaplan, M. Ergin

Edébiyat Fakültesi Basımevi

İSTANBUL

1973

YUNUS EMREDE ARHAİK UNSURLAR

A. CAFEROĞLU

Eski Anadolu fikir ve kültür hayatının sembolik bir unsuru sayılan Yunus Emrenin tarihi kişiliği ile manevi değerini ortaya koyabilecek yegane kaynağımız, zaman zaman kontrolsüz yayınlanan Divanıdır. Şimdiye kadar bir kaç defa yayınlanmıştır. Bunlardan en itibarlısı yine de Abdülbaki Gölpınarlı'nın, 1943 tarihli olanıdır. Naşir, bir çok nushalar arasında kendince karşılaştırmalar yapmıştır. Benim burada faydalandığım da bu yayındır.

Bununla birlikte şairin elde ettiği ünü nispetinde kendine ait olmayan bir çok şiir parçalarının da, Divanda şaire mal ettirildiğine şüphe bırakmamaktadır. Bu ise, şairin dili ve yarattığı üslub üzerinde gerçek araştırmayı engellemekten başka bir işe yaramamaktadır. Türkistan il-lerindeki arkadaşı ünlü Türk şairlerinden Ahmet Yesevi de bu hususta, Yunustan ayrılmamaktadır. Yıllar boyunca her iki şair mütefekkeri, yamsılamak suretiyle, ün teminine kalkışan bir çok şairler, durmadan bu iki Türk şairine mal edilmiştir. Bu yüzden çağın fikir ve dil araştırılması yönü çıkmaza sürüklenmiştir. Şairin hangi kültür çevresinde yetiştiği, durduğu ve mensubu bulunduğu bir türlü ortaya koyulamamaktadır. Hele geniş Türk fikir muhitinde lejander ün sağlamış olan ünlü şairlere, taklit yolu ile şiir yakıştırmak ve birbirine yakın çeşitli mahlaslar kullanmak suretiyle benimsenmeğe çalışmak, Yunus çağının kaçınılmaz bir edebi geleneğinden olmuştur. Bundan dolayıdır ki, ister Yunus Emre olsun, ister Ahmet Yesevi olsun, her ikisi de, bu edebi gelenekten müteessir olmuşlardır. Şöyle ki «Ahmet, Yunus, Yesevi» ve «Emre» gibi, şair antropimlerinin başına yakıştırılan bazı ufak tefek sıfatlarla yazılan şiirler, hiç bir dil kontrolüne tâbi tutulmadan, Yesevi ve Emre hesabına artırılmıştır. Her iki mütefekkerin yayınlanan divanları az inanılır ve ihtiyatla faydalanır kaynaklardan sayılırlar. Yunus Emrenin Türkiye'de yayınlanan bütün divanları, işbu tür üründen sayılmaya lâayık görülmektedir.

Halbuki filoloji ve lengvistik, bu türden eser ve kaynaklar üzerindeki araştırmalarda, hiç bir müsamahaya izin vermemektedir. Tersine derin bir sağduyu ile eski dil substratumu ile arhaik unsurların üzerinde durmaktadır. Bunlar vasıtasıyla şairin dil devresini ve ağ özelliklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Yunus Emrenin şiirlerinde bu substratum ve arhaik unsurlar değerliliğini, az sayıda olsa da, bulmak elimizdedir. Yunus bu dil geleneğine, şiirlerinde yer vermeği ihmal etmemiş bir durumdadır.

Bu filolojik araştırma metodundan yoksun kimseler, tam tersine, belledikleri ufak tefek fonetik ve gramer kurallarını, her iki şair dili için yakışık alır birer özellik saymaktan çekinmemişlerdir. Nitekim Yunus Divanı yayıncıları eski Anadolu Türkçesi için, değermez bir kural telâkki ederek, Yunusun bütün şiirlerindeki kelime yapısını, yuvarlaklaştırma geleneğine uydurmuşlardır. Kanımca bu o kadar da doğru bir çıkar yol sayılamaz. Vokal yuvarlaklaştırılması, her nekadar Anadolu için karakteristik bir kural sayılırsa da, yine de bu kurala uymayanlar olmamiş değerdir. ağın yazmaları bunu kolayca ortaya koyabilecek niteliktedirler.

Bahusus ki Yunus Emre ağı, daha dilce tamamiyle Anadoluľařmamıřtı. Orta - Asya ile olan dil ve kültür bağını tam mánasiyle koparmış değerdi. Ne de olsa milli kültür ve dil birliği bütün canlılığı ile hakim bir durumdaydı. Her iki Türk ülkesinde ve sahasında, müşterek ve karma bir Türkçe sağlamca ayakta durmaktaydı. Konu bakımından da her iki saha müşterek bir temel üzerindeydi. Bundan dolaydır ki, Yunus Emre dilinde ve edebi janrında Orta - Asya dil ve edebiyat gelenekleri etkisi kendisini göstermekteydi. Bu tabii bir kültür hayatı neticesi sayılırdı. Kaldı ki, Anadolu'nun Türkleřmesi zanedildiği gibi, yalnız şu veya bu Türk uruğunun ve boyunun yer değerştirmesi kültürü etkisi ile olmamiştir. Bunda diğer bir çok faktörlerin de temelli rolleri olmuştur. Bunlardan biri daha önceleri Anadolu sınırları dışında gelişen ve dimdik ayakta duran güçlü bir Türk kültür hareketinin kaymasıyla köklenen Türkçe olmuştur. Yunus Emre işbu muhitten kayan ve Anadolu'da yerleşen Türk düşünürlerinden biri olmuştur. Onu, yanlışlıkla şu veya Türk boyunun ve uruğunun malı saymak çok hatalı olur. Kültürü müşterek bir Türk ürünü olduğu gibi, dili de aynı kaynaktan ayrılmıştır. Buna göre en çok araştırılması gereken Yunusun sözlüğüdür. Bilhassa bu sözlüğün içerisinde, şimdiye kadar saklanmış olan eski kültür unsurları baş rol oynamaktadır. Emre bunları, çağının en kudretli kültür unsurları olarak kullanmış ve daha sonraki Anadolu Türkçesine devr etmiştir. Anadolu orta-

çağ Türkçesinin bu devresi, maalesef bugüne kadar açıklanmamıştır. Eski Orta - Asya söz mirasına ne gibi yeni yerli Anadolu unsurlarının katıldığı bir türlü tesbit edilememiştir. Emre işbu çağın ortasında yer almış bir şair ve Türkçü yazardır. İki farklı ülke kültür birliğinin takipçisidir.

Anadolu edebi ve yazı dilinin kuruluşunda ve diahronik ilişkilerinde, şüphesiz Yunus Emrenin çok büyük rolü olmuştur. Yalnız Orta-Asya dil ve tasavvufunun basit nakili olmamıştır, diline ve kültürüne yerli diyalektik unsurları da katmaktan çekinmemiştir. Bunu çok önemle dikkat nazarında tutmak gerekmektedir. Bilhassa nakili bulunduğu tasavvuf edebiyatı bünyesinde ve yapısında kökleşmiş olan yabancı dil unsurları etkisinin sınırlanması meselesi, şairlerimiz için kaçınılmaz büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Çağın şair yazarlarında, başta Yunus olmak üzere, dini eserler çeviriminde ve yazılmasında «Halk» yolu ile arap ve fars dilleri ağırlığından kurtulmaya çalışılmıştır. Bununla da yetinilmemiştir, ayrıca arap ve fars kelimelerinin anlam değişikliklerine baş vurulmuştur. Her iki filolojik yoldaki çalışmalarda, elbette Türk dili, üslupça olsun bazı zedelenmeler tehlikesine uğramıştır. Nitekim bugünkü Türkçemizdeki basit bir anlam taşıyan «korkmak» kelimesi, Yunus Emrede âdeta 'mümin, dindar' gibi anlam taşımaktadır. Bugünkü Türkçemizde bu, daha fazla 'Tanrıdan korkmak' gibi bir dini anlam taşımaktadır. Her ikisi de tasavvuf sahasında bir anlam kapısına çıkmaktadır. Yunusta ise, bu türden lengvistik çözümlenmelere diğer bir çok yabancı, arap ve fars kelimelerinde raslanmaktadır. Şöyleki, Yunusun «Çalab» kelimesi 'Tanrı' anlamında kullanılmıştır. Bunun arapçadaki karşılığı 'rahip' sözü olup 'rahip, korkan' anlamını almıştır. Farsçada ise aynı kelime karşılığını tutan «tersa» sözü de 'Hıristiyan, korkan' kelimesiyle değerlendirilmiştir. Bir anlam grubu içerisinde değerlendirilen bu çeşitli kelime yığını, aynı türden bir kök değişimine uğramış, fakat anlam birliğini muhafaza etmiştir. Genellikle filolojide bu türden kelime türetilmesi yoluna baş vurmamak, en iyi yollardan biri olmuştur.

Yunus Emrenin kullandığı Türkçe kelime tabakalaşması da açık söylemek gerekirse, çeşitli kaynaklardan bir nevi derlenmiş karakteri taşımaktadır. Başlangıçta Orta-Asya dil unsurları ağır bastığı halde, zamanla Anadolu muhitinde yeni yeni sinonimik kelimeler türetilmiştir. Üslub güzelliği için kaçınılmaz bir esas teşkil eden bu yeni kelime yaratılmaları, sonraları yerleştikleri halde, yeni yeni anlamdaki bazı kelimelerle güçlendirilmiştir. Bundan dolayıdır ki Yunus Emrenin dilindeki kelime tabakalaşması, çeşitli topluluklar ortamında teşekkül etmiştir. Bunu tam bir açıklıkla ortaya koymak gerekirse, şöyle bir anlam tabakalaştırılması buluruz. Meselâ Yunusun dilinde ilk başlangıçta 'çok, fazla,

birçok, hakkıyla, pek çok' anlamında olmak üzere *öküş/ üküş*, gibi arhaik bir kelime kullanıldığı halde, daha sonraları «-d ve -t»nin Anadolu Türkçesinde «-y» ile değiştirilmesi üzerine *ket/ key* de kullanılmıştır. Daha sonra ise tamamiyle Anadolu Türkçesine ait olan *delim/delim* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kadar geniş bir sinonimcilik, Divana, elbette bir orijinalite katmaktan uzak kalmamıştır.

Aynı sinonim tür ve bolluğuna aşağıdaki kelimelerde de raslamak mümkündür. Meselâ *kitab/ biti; sökel /sayruk; bile /birle /ile; özge /ayruk; yortmak/ yürütmek*, ve saire gibi. Bütün bu filolojik dil kullanışı elbette yazarına bir yenilik getirmektedir. Fakat, ne de olsa bu hareket, Yunus gibi tarihi bir şairin diline ve üslubuna leke düşürmektedir.

Aynı karışık ve bol sinonimcilik şekline gramer kural ve eklerinde raslanmaktadır. Sözlük substratumunda olduğu gibi, morfolojik yapıda da hayli arhaik ekler ve unsurlara yer verilmiştir. Nitekim eski Göktürk devresinden kopma *-ban/ -ben /-uban /-üben /-iban /-iben* gramer şekli gerundium halinde kendi şeklini bulmuş, daha sonraları Anadolu ve bugünkü Azeri Türkçesinde daha geniş yayılım sahası bulmuştur. Eski emir eki *-gil, -göl, Yunusun dilinde serbestçe kullanılmıştır: gelgil, olgil, olmagıl* ve saire kelimelerinde görüldüğü gibi. Buna yanısı öz Anadolu şekilleri de kullanılmıştır. Bu suretle Yunus dilinde arhaik gramer şekilleriyle birlikte Anadolununki de rağbet görmüştür.

Yine arhaik ve genç gramer şekillerinden sayılan: *-sar* ve *-ser* eki Yunusta kolayca yer bulmuştur: *olsar, geliser, kalısar, görürser*, gibi. Aynı türden olarak *-güçü* ve *-guçu* ekleri de değerlendirilmiştir: *alguçu, ölgüçü*, gibi. Bütün bunlar «geçici» devrenin birer tortusu olarak öne sürülebilir. Fakat, zamanla Anadolu Türkçesinin birer değer taşıyan gramer şekillerinden olmuşlardır.

Yunus Emredeki arhaik unsurlar bolluğu onu, tamamiyle Orta-Asya Türkçesi geleneklerine bağlı tutmuştur. O kadar ki, bu bağlılık daha «Kutadgu bilig»le başlayarak, Ahmet Yesevide ve daha sonraları Yunus Emrede son işlek şekillerini bulmuştur. Yunus Emrede bu işlek şekiller, bütünüyle olmasa da, oldukça bolca sayılır. İşbu Orta-Asya dil gelenekçiliği kendisini, Yunus Emrenin aşağıdaki kelimelerinin arhaikçiliğinde bulmuştur :

aldağuçı	Aldadıcı.
alkış	Takdis, kutlama, övme.
aytmak /eyt-ayruk	Söylemek.
	Ayrı.

ayruksamak	Ayırmak istemek, ayırmsamak, başka türlü olmak.
andak	Böylece, bu suretle.
bayık	Gerçek, hakikat, açık, şüphesiz, aşikâr.
becid	Çabuk, acele, ivedilikle.
biti	Yazı.
bitimek	Yazmak.
çalap	Tanrı.
bunalmak	Bunalmak, yorulmak.
çeri	Çeri, ordu.
deme	Tekmil, herkes, rasgele.
esrümek	Sarhoş olmak.
görklü	Gösterişli, güzel.
ıssı	Sıcak, ısığ.
iley	Karşı, ön, yan, huzur.
haçan /kaçan	Kaçan, ne vakit, ne zaman.
hancaru /kancaru	Nasıl, nereye, hangi tarafa.
karak	Bakış, nazar, göz bebeği.
karangu	Karanlık.
karımak	İhtiyarlamak, kocalmak.
keleci	Kelime, söz, kelâm.
kıvanmak	Sevinmek, güvenmek.
kobuz	Tarihi Türk sazlarından birinin türü.
kızlığ	Pahalılık, nadir, bulunmayan.
olukdem	O anda.
öküş	Çok, bol, fazla.
sayru	Hasta.
sağış	Sayı.
sımak	Kırmak, parçalamak.
sin /sın	Mezar.
tuş	Arkadaş, eş, akran.
uşadmak	Küçültmek, ufaltmak, parçalamak.
üleşmek	Paylaşmak.
yablak /yavlak	Kötü, yavuz, fena, yaman, fena.
yabuz /yavuz	Yavuz, fena, yaman.
yazı	Ova
yelmek	Koşmak, acele etmek, telaşlanmak.
yortmak	Koşmak, yürümek.
yumak	Yıkamak.
yuvanmak	Gecikmek, sallanmak, vaktinde gelmemek.

Gelişigüzel Yunus kelime hazinesinden örnek olarak aldığımız bu türden arhaik unsurlar, elbette daha bir geniş tarama ile, artırılabilirdi. Sayısı ne olursa olsun bunlar, Türkiye topraklarına, hiç şüphe yoktur ki, İran yolu ve sınırından Türkiyeye akın eden eski Orta-Asya Türkçesi arhaik kalıntılarıdır. Sınır boyu diahronik kelime ilişkileri ile beslenmişlerdir. Zannedildiği gibi, şu veya bu boyun öz malı değildir. Türkiyenin İran kapılarından içeri giren ve kullanım sahası bulan eski öz Türk, hatta Bozkır Türk karma medeniyetinin kalıntılarıdır. Kaldı ki, bu ilk Türkçenin başlangıç devresinde, sanıldığı gibi, mutlak bir Türk halkının şivesi, veya lehçesi olmamıştır. Her Anadolu'ya gelen bir Türk boyuna, bir Türkçe yakıştırmak, bugünkü filolojik duruma bakılırsa, hipotezden başka bir şey olamaz. Tersine bir çok boylar topluluğu ancak bir Türk dili yapıcılığında müsbet vâzife almışlardır. Bunların başında geleni, Oğuz Türk boyudur. Anadolu Türkçesi de Orta-Asyadan gelen işbu Türk topluluğunun konuklamasıyla teşekkül etmiştir. Buna göre, Yunus Emrece kullanılan bir kaç kelime otopsi üzerine durulacak olunursa Anadolu Türkçesinin teşekkül tarihi ile, kelime servetinin Anadolu sinesinde yerleştiği tarihi de bulmak, imkânı elde edilmiş olacaktır. Tarihi sözlüğümüzün bir türlü yazılmayışı, Türk kelimeler tarihi ile etimolojik yapısını durmadan engellemekte ve geciktirmektedir. Ancak Türkolojinin bu çok kısır sayılan sahası, geliştirildikten sonra ancak, bir açıklığa kavuşacaktır.

Buna göre, aşağıda etimolojisi ve kullanışı üzerinde durduğumuz kelimeler, Yunusta aldığı şekille bizde geçirdiği fonetik değişimleri göstermesiyle, dikkatimizi çekmektedir. Yabancı kelimeler üzerinde gösterilen hasasiyet, elbette Türkçe kelimelerde de ihmal edilmemiştir. Anadolu'nun tarihi devrelerinde bu ilgi ve bağ, bugüne kadar, fonetik değişimlere bakmayarak, yine de mevcudiyetini itirmemiştir.

Bunlardan biri *arkuru* sözüdür. İlk defa Türk yazı diline Uygur Türkçesi devresinde girmiş ve yerleşmiştir. En eski ve gerçek anlamı Uygurcada olduğu gibi 'enine, yanlamasına, çapraz' dır¹. Kelime *ar-kur-mak* tan 'bir yandan öteki yana çaprazlama geçmek' anlamında doğmuş ve türemiştir. Daha sonraları yalnızlıktan kurtularak *arkuru-turkuru* bileşiği ile 'enine boyuna' gibi yeni bir anlam vücuda getirmiştir. Bu bileşiğin ilk kaynağı Altun Yaruk'tur. Kaşgarlı Mahmut Divanında bu kelimeye nedense yer vermemiştir. Anlaşılan kelime daha geniş halk mühitine sızmaya ve yerleşmeye vakit bulamamıştır. Daha fazla Orta-Asya Türk halkları din eserlerinde genişçe kullanılmak himayesini bulabilmiş-

1 A. Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, 1968, s. 20.

tir. Nitekim XII. - XIII. yüzyıl tefsirinde *arkuru*, bazılarında göre ise *arkaru* telaffuzu ile, asli anlamında olarak 'enine, çapraz' mânasında yerleşmiştir². Kelime, görüldüğü üzere, daha o zamanlarda bir «-u- > -a-» değişmesiyle iki telaffuz şeklini genişletmiştir³. Ben birincisine öncelik tanımak eğilimindeyim. Daha sonraları Emre kalemiyle kelime, Osmanlıcaya ve Kırım Türkçesine açıkça ارقورى ve ارقرو imlâsiyle geçmiş ve yerleşmiştir. Radloff her iki imlâ şeklini birleştirerek eski 'enine, çaprazvari; anlamında olarak *arkuru* telaffuzu ile tesbit etmiştir. Türeyişçe ise kelimeyi (Sag. Koyb. Kara-Kır.) ağızlarındaki *ar*, *arı-argı*; *arkı-terki* 'haç biçiminde, birbirinin üstünde'; *arkı*, *erki* gibi bir takım eşdaş telaffuzlu kelimelerle karşılaştırmaya çalışmıştır⁴. Kazan Türkçesinde ayrıca 'bir taraftan öteki tarafa geçmek' anlamında olarak bir de *arkılamak* sözü vardır. Böylece kelime bir *ar-kur-* çifte kökten türeme bir kaynaktan ve gramer şeklinde birleşerek, ağırlığını *arkuru/arkuru/arkuru*, gibi müşterek bir şekilde ve telaffuzda bulmuştur. Bu suretle Yunus vasıtaçılığı ile Anadolu'ya geçen ve yerleşen kelime 'eğri, yan üstü, yanlamasına, karşı' gibi asli anlamında Anadolu Türkçesinin malı olmuştur⁵. Kitabı Dedem-Korkut ارقورى şeklinin en iyi sahiplerinden biri olarak gözükmektedir⁶.

Dikkata şayandır ki, kelime Anadolu Türkçesinin en son günlerine kadar kullanımdan çıkarılmamıştır. Türk etimoloji sözlüğünün yaratıcılarından sayılan B. Kerestecyan Efendide⁷ *arqury* 'de travers' şekil ve manada alınarak, nedense Baskçanın *oquerra*'sından türetilmiştir. Eski Türkçede bütün azametiyle kökleşmiş kalmış bulunan kelimenin Baskçadan türetilişi, lügat yazarının Türk dili ile yakından ilgili bulunmayışı belirtilmesi ile izah edilebilir. Bununla birlikte Kerestecyan Efendi *arqury* (*arkuru*) kelimesini ارقورى *arcoury* yerine kullandığını da açıklamaktan geri kalmayarak 'en bais, oblique, de travers' gibi anlamlarını da belirtmiştir.

Fakat asıl üzerinde durduğu kelime, bugünkü *aykırı* kelimesinin bu *arkuru*'dan türemesi sorunudur. Dikkatimizi çeken bu türetiş anlayışı, oldukça uygun görülmektedir. Kerestecyan Efendiye göre *aygırı* kelimesi halk ağzına ait bir türemedir. Nitekim 1332/1913 yıllarında İstanbul'da

2 A.K. Borovkov, *Leksika Sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv.*, 1963, s. 59 = XII-XIII. yüzyıllar Orta-Asya tefsirinin söz topluluğu.

3 A. Gabain, *Alttürkische Grammatik*, Leipzig 1950. (Sözlük bölümü).

4 W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, 1893, I, s. 292.

5 *Tarama sözlüğü*, 1969, I, s. 221 vd.

6 M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 1963, II, s. 19; Ş.E. Malov, *Pamyatniki drevneturykskoy pis'mennosti*, 1951, s. 360 (Sözlük bölümü).

7 Bedros Effendi Kerestedjan, *Dictionnaire Etymologiques*, Londres 1912, s. 9. ve 71.

yayınlanan *Dairet-ül-Mearif* lugatında de, bu fikir canlandırılmıştır⁸. *Ar-kuru* kelimesini sözlüğe alanlar bunun Türkçemizde «galat» olarak *ay-kuru* telaffuzu ile kullandığını da açıklamışlardır. Buna yanışı: *arkuru adam* 'Ters dürüst adam' ve *arkuru gitmek* 'tersine, aksine gitmek'i almayı unutmamışlardır. Eski Orhun ve Uygur Türkçelerinde *ayguru* kelimesi karşılığı için *adguru* temel kelimenin bulunmayışı bana, yukarıki etimolojik türeyişe, bir nevi hak kazandırmaktadır gibi gelmektedir. Hele Batı Türkçemizde *aykuru/ayguru* gibi kelimelerinin yerleşmemesi, Türkiye halk ağzı ürünlerinden sayılmasını güçlendirmektedir.

Diğer türeyişi anlaşılmayan, fakat Anadolu Türkçesinde geniş kullanım sahası bulan kelime *keleci* dir. Geçici dil devresinin en iyi örneklerinden sayılır. Orhun ve Uygur devresi Türkçesi bu kelimeyi, kendi kullanım sahasına almamıştır. Kaşgarlı Mahmut devri Türkçesinde ise kelime 'söz' anlamında kullanılmıştır⁹. Ufak bir fonetik değişikliği ile kelime Garibnâmede *keleçi* aslı telaffuz şeklini almıştır. Bazı Anadolu Türkçesi kaynaklarında, kelime anlamı olan «söz» ile, sinonim halinde de kullanılmıştır. Bu yan yana kullanım *keleci* için âdeta bir imtiyazlık temin etmiştir. Kaşgarlı kelimeyi Oğuz Türkçesinden saymaktadır. Demek ki, kullanışı daha o zamanlarda dar olmuştur. Oğuzcanın bir devamı sayılan Anadolu'da ise, tersine, eski Türkçe kaynaklarda: Süheyl-i Nevbaharda, Dedem-Korkutta, Kısseyi Yusuf'ta ve sairede, hep, kelim, konuşma, söz gibi mânalarda, kullanılmıştır¹⁰. Tıpkı *arkuru* gibi Anadolu Türkçesi sahasındaki dini eserlerde de yer bulmuştur. Daha fazla 'söz'le birlikte 'akıl, lakırtı, görüşme, kelim' gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Bununla birlikte Yunus Emre, devrinin Türkçesinin benimsediği bir takım sınır ve ülke dışı kelimeler üzerinde, bazı kullanım değişiklikleri yapılmasını da gözden kaçırmamıştır. Bu türden olarak dikkatimizi *assı* ve *ıssı/ıssi* sözleri çekmektedir. Her iki kelime de, Yunus Emrede değişikliğe uğramıştır. Birinci *assı* aslında eski Uygurcada 'fayda, çıkar' anlamında olmak üzere *asığ*, ikincisi ise yine Uygur devresine mahsus olarak 'sıcaklık, hararet' anlamına olarak *ısıg* şeklinde olmuşlardır¹¹. Bu iki gramer şekil Kaşgarlıda da mevcuttur. Yunus Emre her iki kelime üzerinde, değişiklik yapmayı şiiri ve zamanının Türkçesine daha uygun bulmuş olacaktır ki, her iki kelime sonu «-ğ» sesini terk ederek, yerine

8 Ali Seydi, Ali Reşad, Mehmet İzzet ve L. Feuillet, *Musavver Dairet -ül- mearif*, Dersaadet 1332, s. 123-124.

9 Kaşgarlı Mahmud, *Divan*, I. 445, 9; Brockelmann, 103.

10 A. Zajackovski, *Etudes sur la langue vieille - Osmanlı*, Krokowie 1934, s. 134.

11 A. Caferoğlu *Eski Uygur türkçesi sözlüğü*, 1968, s. 22 ve 87.

geminate halinde «s» konsonunu şeddelemiştir. Bu yüzden her iki kelime de aslından bir nevi uzaklaştırılmış *assı* ve *issi* analogik telâffuz şeklini almıştır. Dış fonetik değişmeye rağmen, yine de her iki kelime anlamda bir değişikliğe uğramamıştır. Olsa olsa mana genişliğine tabi tutulmuştur. Orta-Asya Türkçesi sahasında, bilhassa din eserlerinde *asığ* ve *isig* telâffuzları mahfuz kalmıştır. Bir farkla ki, ikinci *ısığ* kelimesi Türk lehçelerinde *isig* ve *issi* telâffuzlarını da almışlar. Bunu bilhassa Orta-Asya tefsiri Türkçesinde açıkça görmekteyiz. Tarama sözlüğündeki yaylım sahasına bakılırsa eski *asığ* bütün Anadolu kaynaklarında geniş bir surette *assı* (*as*, *ası*) şekliyle kullanılmıştır. Yardımcı fiillerle de geniş anlam kazanmıştır. İkinci kelime de tıpkı birincisi gibi *is* ve *issi* şekliyle kalmıştır. Bu suretle Yunus Emrede gördüğümüz eski kelime substratumu, Anadolu topraklarında kendi gelişme ve diakronik devrelerini yaşamış ve yaşatmıştır.

Yunus'un dil yapısında, lengvistik bakımından, kendisine mahsus bazı gramer özelliklerine de rastlanmaktadır. Klasik yazı dili için, hiç de yakışık almayan kelime başı «y-» düşürülmesi, Yunus'un şiirinde ve dilinde dağınık halde kullanılmıştır. Bu gramer değişimi kendisini *ilan*, *ıldız*, *ırlmak*, *ıranmak* gibi örneklerde gösterir.

Diğer arkaik ve Yunus'un Türkçesine varlık katan gramer unsurları arasında, açıklanması oldukça zorluk çıkararı *yavwar* «kayb ol» şeklindedir.

«Yunus imdi yavwar bulmasun il ü şar»

Hele, kanımca Yunusla başlayan *biribimek*, diğer Anadolu kaynaklarında *viribimek* şeklini almıştır. Üzerinde, diğer arkaik unsurlar kadar durulması zamanı gelmemiş bulunan bu gramer şekli hakkında elimizde herhangi bir açıklama yoktur. Eğer bu kelimenin yapısını *biribimek*'ten türetecek olsak, ne kadar yanlışlık içerisine düştüğümüzü bilemem. Aynı türden *bilişmek* fiili de arkaikleştirilmiştir. Divan'da *biliş*, hem isim, hem de fiil şekli ile kullanılmıştır.

«Dost ile bilişmeğe can gözi bidar gerek»

Dikkat edilecek husus *bilişmek* fiilinin daima *dost* ile birlikte kullanılmasıdır. Şöyle ki; «*kim dost ile bilise*», «*Dost ile bilişen*» vs gibi? Burada *biliş* «malumat, bildik, tanıdık, dost» gibi anlamlarda ele alınmıştır. Bugünkü bazı Türk şive ve ağızlarında «tanıdık» anlamında da geçmektedir. İşin en eğlenceli yönü *biliş* kelimesinin olduğu gibi Rus dili argosunda da aynı anlamı muhafaza etmesidir¹².

12 N.K. Dimitriev, *Rus argosunda Türkçe unsurlar*, Stroy Tyurkskih Yazıkov, 1962, s. 495.

Örnek olarak kısaca üzerinde durduğumuz bu bir kaç kelimenin geçirdiği aşama ve ilişkidenden de anlaşıldığı üzere, Yunus Emrenin, Anadolu Türkçesine miras bıraktığı kelime hazinesi, körü körüne bir nakilcilikten ibaret olarak kalmamış, düşünürün kaleminde dahi, Türkiye Türkçesine yakıştırılmak istenmiştir. Bu iş, dil ve filolojik zenginliğe yol açmış ve Türkçemizde de bir çok şey kazandırmıştır.